

Lévai Katalin–Székely György

Esély-est a túlélésről

1992. április 15-én rendhagyó *Esély*-estet tartottunk a túlélés témakörében. Az est meghívott előadói voltak: Bogár László közgazdász, Csalog Zsolt fró-szociográfus, Diósi Ágnes szociológus és Mészáros Judit pszichológus. A beszélgetés a késő estébe nyúlt (részben a gondolatébresztő vitaindítóknak s a téma sokféle megközelítésének köszönhetően). Itt, a következőkben, csak a vita különböző vonulatainak rövid bemutatására, a leglényesebb gondolatok felvázolására vállalkozhatunk.

Lévai Katalin azzal nyitotta meg a beszélgetést, hogy ennek az estnek az lenne a fő célkitűzése (s ennyiben rendhagyó is, a korábbi *Esély*-estekhez képest), hogy megpróbáljon egy fogalmat minél több, egymástól viszonylag távoleső szakma oldaláról megközelíteni. A *túlélés* ez idő tájt komoly kihívás a magyar társadalom egyes rétegei, csoportjai számára; a *túlélés fogalmi megragadása* pedig a tudomány számára. Ezért hívtuk meg a szociológia (mint a társadalmi szintű folyamatokkal foglalkozó tudomány), a pszichológia (mint a személyes, belső történések tudománya), a közgazdaságtan (mely a makro-szintű gazdasági folyamatokhoz közelít) és a szociálpolitika képviselőit, amely beavatkozik és kezelni próbálja a felgyülemlett társadalmi feszültségeket.

Bogár László bevezetőül azt mondta el, hogy a jelen megértéséhez és a jövő előrejelzéséhez minden közgazdász *múltbeli* statisztikai tendenciákat elemez. A megfelelő magyar statisztikai adatsorok elemzése azt mutatja, hogy a mai magyar társadalom mély válságban van. Ennek illusztrálására megemlítette, hogy az egy keresőre eső reálbér ma az 1967-es színvonalnak felel meg, a jövő évben várható 10-12%-os romlás pedig 1993 végére a harminc évvel korábbi színvonalat rekonstruálja! A társadalom legalacsonyabb jövedelmű harmadában az egy főre eső reálbér negyven évvel ezelőtti, azaz 1952-es állapotokat tükrözi!

A statisztikai idősorokat azonban, megítélése szerint, az ország tényleges állapota nem teljesen igazolja vissza. Úgy véli, hogy a mikroméretű közösségekben, az egyéneknél, családoknál – túlnyomórészt a történelmi folyamatok kényszerítő hatására – olyan rendkívül találekony túlélési stratégiák jelennek meg, amelyek komoly esélyt adnak arra, hogy az emberek átvészeljék a válságot, elhárítsák annak következményeit.

A közgazdászok között is vita folyik arról, hogy a kapitalizálódással javul-e vagy romlik a helyzet. A gazdasági felemelkedés esélyének vizsgálatakor legalább 40-50, de még inkább 60 éves tendenciákat kellene tanulmányozni. Csakhogy az utóbbi hatvan évben Magyarországon mindössze egy huszonöt éves szakasz volt (1950 és 1975 között), amelyben, ha minimális mértékben is, de nőtt a társadalmi tőke hatékonysága. Azonban ennek a negyedszázados relatív sikerszakasznak is roppant nagy ára volt, mert az ún. puha szféra (oktatás, egészségügy, szociálpolitika stb.) szétzilálásához vezetett. A tőke hatékonysága 1993/94-re várhatóan a 60 évvel ezelőttnél, azaz a nagy gazdasági világválság utolsó éveinek felel majd meg. Ehhez a folyamathoz járul a tőkefelhalmozás feltételezhetően csökkenő tendenciája. Romló hatékonyságú tőkefelhasználás és lassuló ütemű tőkefelhalmozás *együtt* semmiképpen nem vezethet dinamikus gazdasági növekedéshez ebben az év-tizedben.

Ha a magyar gazdaságot nem zárt rendszerként fogjuk fel, akkor hozzátehetjük, hogy a fejlett nyugati gazdaságok legfejlebb azt garantálják, hogy a magyar gazdaság nem lesz nettó tőke kibocsátó. Így tehát komolyabb külső forrásra sem számíthat. A magyar gazdaságnak a 20 évvel ezelőtti szintű belső forrásokból kellene végrehajtania egy évtized alatt azt, amit szerencsésebb társadalmak 150-200 év alatt, nagy társadalmi konfliktusok árán vittek végbe. Mindez azt jelenti, hogy a kapitalizálódás csak rendkívül nagy belső jövedelem- és vagyon-differenciálódás útján valósulhat meg.

Ennek két foratókönyve képzelhető el. Az egyik a latin-amerikai út – amely szerint

a tőkefelhalmozás „teherviselője” a legalsó jövedelmi decilisbe tartozó (tehát legszegényebb) réteg. A legújabb szociológiai vizsgálatok arra utalnak, hogy Magyarország várhatóan nem ezt az utat járja majd: nem a legalsó jövedelmi tízedbe tartozók, hanem a felettük lévő rétegek viselik majd a legnagyobb terheket, így a gazdasági fejlődés várhatóan társadalmi robbanás nélkül valósulhat meg.

Csalog Zsolt azt a gondolatot fejtette ki, miszerint a modern európai társadalmakban az embereknek életstratégiáik vannak, elképzeléseket szőnek arról, hogyan élnek majd életüket, több-kevesebb realitással perspektívákat alakítanak ki arról, hogy életüknek mely fázisában hová jutnak. A társadalomnak egy kisebb hányada az csupán, amelynek jövőképe szűkreszabottabb, amelynek csak túlélési elképzelések kimunkálására futja. Végül van egy olyan perifériára szorult, létszámában szinte elenyésző réteg, amely még túlélési stratégiákat sem képes kidolgozni, napról napra él.

A mai kelet-európai országokban egészen más arányokat találunk. Csökken a „normális” életvitelű emberek aránya, kiszélesedik az a réteg, amely csak túlélési stratégiákra építhet, és vérszenen nagy a reménytelenül leszakadók száma.

Nem önmagában az arányokkal van baj, hanem a tendencia romló jellegével – hangsúlyozta *Csalog Zsolt*. Hiszen a társadalom közérzetét jórészt nem az határozza meg, hogy milyen állapotok uralkodnak, hanem az, hogy ennek milyen tudati vetülete él az emberek fejében. Nem az az elsődleges, hogy progresszióban élnek-e vagy sem, hanem az, hogy kultúrájukban él-e a progresszió tradíciója. Ha él, a progresszió hiánya pánikreakciókat vált ki, amiket egy közgazdász sosem tudna számokkal kifejezni.

Mészáros Judit arról beszélt, hogy a pszichológia mit gondol a túlélési stratégiákról. A lélektani folyamatok lassan alakulnak ki, és nehezen befolyásolhatók. A társadalmi változásokhoz igazodó lélektani alkalmazkodás nehézkes, és kétséges eredményekkel jár.

A *túlélés* kifejezés a Holocaust kapcsán került be a pszichológiai irodalomba. A „túlélési stratégia” a végletes helyzetekből való szabadulás módjait tartalmazza. Extrém helyzetekben az emberek „függesztik” érzelmeiket; energiáikat a túlélésre mozgósítják. Ha valaki krízishelyzetben pánikba esnek, azaz: nem függesztenek

fel érzelmeit, csökkennének túlélési esélyei. Így az érzelmek az eseményről leválik, lehasítódik, és tovább él. A túlélés szolgálatában ennek így kell történnie, azonban a lehasított érzelmek önálló életre kel, esetleg elfojtódik, ami veszélyes lehet. A tudattalanban az elfojtott érzelmek térből és időből kiszakadva vannak jelen, összekapcsolódhatnak más eseményekkel, és bármikor, a legkisebb, oda nem tartozó inger hatására fel törhetnek. Ezért a krízishelyzetben átélt veszteségeket, bármily fájdalmasak legyenek is, érzelmileg fel kell dolgozni. Ezt a folyamatot hívja a pszichológia *gyász munkának*. A gyász munka elmaradása a személyiség kisebb-nagyobb torzulásait eredményezheti. A feldolgozási folyamatot társadalmi szinten is el kell végezni, annak ellenére, hogy a társadalom is védekezik a kínos munkával szemben.

Egy megdöbbentő jelenségre hívta fel a figyelmet. Az „új vállalkozók” közül sokan belebuktak a vállalkozásba. Az ő körükben jelentősen megugrott az öngyilkosságok aránya. Az áldozatok elsősorban fiatal, 35-40 éves emberek, akik vállalkozásukhoz minden lehetséges erőforrásukat bevetették, s annak összeomlásakor már nem láttak lehetőséget új erőforrások mozgósítására.

Diósi Ágnes szerint a túlélés olyan erőket képes megmozgatni az emberekben, amelyek „józan észsel” felmerhetetlenek. Utalt a Holocaustot átvészelő zsidóság különböző életstratégiáira. Az egyik markáns stratégia alapja az volt, hogy az asszimiláció csődöt mondott, ezért el kell menni és saját államot alapítani. A másik stratégia újfajta asszimilációval próbálkozott, amelyben a zsidóság a korábbi asszimiláció során kialakított értékeit és készségeit is felhasználta.

Másfajta túlélési stratégiákat dolgozott ki, ezzel szemben, a cigányság. Míg a zsidók Kelet-Európában a Holocaust óta „túlélésért” az asszimilációs elvárásokat, addig a cigányok a történelem során a befogadó társadalmak minden asszimilációs kényszerének ellenálltak. Az állítólagos szocializációban a cigányság, kénytelen-kelletlen, látszólag meghajolt a politika nyomása előtt, és elfogadta a pária-létet. Így került a cigányság egy része a legrosszabbul fizetett, szakképzettséget nem igénylő, nyomorúságos munkakörökbe. Azok voltak szerencséssek, akik ki tudták kerülni az asszimilációt, élni tudtak saját tradícióikkal, mesterségük hagyományaival, saját foglalkozásaikban

szerzett készségeikkel; akik kívül maradtak a szervezett munkaalkalmakon. Mára, ez az óriási tömeg, amelyet bekényszerítettek a nagyiparba, munkanélkülivé vált. Azok tudnak talpon maradni, akiknél eleve nem maradtak a saját foglalkozási hagyományok. Véleménye szerint a cigányok sok tekintetben alkalmasabbak arra, hogy túléljék a mostani krízist.

A vita hozzászólói közül *Székely György* úgy vélte, az eddig elhangzottak egy olyan gondolati ívet vázolnak fel, amely a túlélés két szinten történő szerveződését mutatja be: az egyén illetve a társadalom (népcsoport) szintjén. Ami hiányzik, az a kisközösségi, szomszédsági önszervező stratégiák gondolata, azaz az egymással közvetlen kapcsolatban élők kollektív túlélése. A pszichológus gondolataira reflektálva úgy fogalmazott, hogy számára a krízishelyzet valamely cselekvési modell időleges felfüggesztését jelenti, egy másik modell választását valamilyen esemény vagy állapot bekövetkeztéig. El akarunk jutni valahová, tehát van „kezdő” és „végpont”. Ezt modellezhetik a halál- illetve hadifogoly-táborokban adódó helyzetek, de ez irreleváns az egész társadalom esetében.

Ambros János azzal lendítette tovább a beszélgetést, hogy felvetette: a különböző szakterületek létrehozhatják a specifikációt, amelyben az ismeretanyagok szükségképpen szétválnak. Kérdés azonban, melyek azok az intézmények s terepek, ahol ezek a különböző tudások integrálódhatnak, s vajon kisajátítja-e ezeket az Állam, avagy átengedi őket a Társadalomnak.

Széman Zsuzsa Bogár Lászlóval vitázva arra hívta fel a figyelmet, hogy miközben 1989–91 között az aktív korú népesség reáljövedelme 40%-kal csökkent, addig az inaktívaké 70%-kal. Ez arra utal, hogy az átalakulások gazdasági tehervállalói is azonosan a legrosszabb jövedelmi helyzetben élő rétegek. Ezen túlmenően, felhívta a figyelmet, hogy minden korban működik egy jogrendszer s egy azt kiegészítő szokásjog, amelyekre, ha jól működnek, életstratégiákat lehet építeni. Jelenleg azonban egyik sem működik úgy, hogy akár egyének, akár intézmények építhessenek erre. Ide tartozik a joghézagok problémája. Ezek révén egyes intézmények olyan védekezési mechanizmusokat építenek ki, amelyek saját intézményeik érdekeit védik az intézmény által ellátandó egyének, csoportok hátrányára.

Ferge Zsuzsa azzal kezdte: tragikus tény,

hogy ez az ország ebben a században a harmadik „eredeti tőkefelhalmozást” fogja most megérni. Ezek mindkét előző esetben (a századfordulón és az ötvenes években egyaránt) óriási polarizálódást eredményeztek. Nem tudjuk pontosan, milyen típusú szegénység jött létre egyik illetve másik esetben, s még kevésbé azt, vajon milyen szegénységet hoz létre a harmadik tőkefelhalmozás. Azt az optimizmust, mely szerint ma nem áll elő olyan gazdasági nyomor, mint a századfordulón, és olyan politikai elnyomorodás, mint az ötvenes években, egyfajta tudatosság táplálja, amely szociális hálót épít. Ferge kétségekkel nézi ezt az alakuló biztonsági hálót, attól tart, hogy a források állandósága mellett tudatosan fokozni akarják a társadalmi polarizálódást. Ekkor, véleménye szerint, még az életben maradás biztosításához is kevésnek bizonyul majd a háló.

Felvetette azt a gondolatot is, hogy a szocializmusban kialakult egy hallgatóságos egyezmény, mely szerint, ha a társadalom nem szól bele a politikába, viszonylag jól élhet. A rendszerváltás adta politikai szabadság mellett a hatalom felmondta ezt a hallgatóságos megállapodást. Időnként szemtelenség ugyan az alegalis jövedelemszerzés fellet, de általában az a jellemző, hogy a jogállam felszámolja a korábban jól kidolgozott megélhetési stratégiákat. Továbbgondolásra javasolta az engedékenységet és a jogállamiság egyensúlyának kérdését. Párhuzamba állította ezt a jelenséget azzal, hogy a nemzetközi gazdasági életben is hiányzik az a „morál”, amely meggátolná az elszegényedő országok végleges leszakadását.

Tóth András véleménye szerint egyáltalán nem élünk jobban, mint ahogyan azt a számok mutatják, sőt! Empirikus tapasztalatok tanúsága szerint még a kifelé mutatott relatív jólét mögött is gyakran húzódnak meg bizonytalan gazdaságok, szűkösödő családok. Jelenlegi vizsgálatairól győzték meg, hogy a falusi középosztály életstratégiái komoly veszélybe kerültek. Azt a hagyományos életmódot, amelyben az ipari munkavállalás a mezőgazdasági második gazdaság jövedelme egészíti ki, alapvetően megrendítette a munkaerőpiac összeomlása. A gazdasági váltás igazi nyertese az a menedzser-réteg a régi szocialista mezőgazdaságnak, amely a volt állami vagyon többszörös átjuttatásával hosszú távra meg tudja teremteni saját jólétét; amelynek nemcsak túlélési, de életstratégiái is vannak.

Szabó Judit tíz év családgondozói tapasztalatai alapján azt mondta el, hogy a szegények szegénységük mellett információ-hiányuk miatt is kiszolgáltatottak. A családgondozók napi munkájuk során rendszeresen ütköznek krízishelyzetekbe, amelyek megoldására nem készültek fel kellőképpen. E helyzeteket hajlamosak „állapotnak” tekinteni, és racionális stratégiák kidolgozásával igyekeznek segíteni az ügyfeleknek. Mészáros Judit gondolatai arra hívják most fel a figyelmét, hogy a kliensek érzelmeinek fontossága egyenrangú kognitív problémáikéval, és ezért nem szabad őket kizárólag racionális stratégiákra szorítani.

Mészáros Judit szerint a beszélgetés során felmerült helyzetek egy része számára traumaként értelmezhető, azaz olyan hatásként, amelyhez a személyiség nem tud a megszokott módon alkalmazkodni. Felvette azt a kérdést, hogy az újonnan megindult szociális munkás képzésben a hallgatók kapnak-e ilyen helyzetek kezelésére felkészítést.

Lévai Katalin erzsébetvárosi kutatására hivatkozva arról beszélt, hogy az utóbbi években a kerületben zajló gyors elszegényedési folyamat miatt rohamosan megnőtt azok száma, akik egyre inkább az intézmények segítségére szorulnak. Az ügyfelek jelentette kényszerű nyomás miatt az a helyzet állt elő, hogy még a szociálisan érzékeny szakemberek is egyre inkább elvesztik toleranciájukat azokkal az ügyfelekkel szemben, akiknek – sajátos kultúrájukból fakadóan – még működnek hatékony túlélési stratégiáik. Ez pedig azzal a veszéllyel járhat, hogy még a szakmájuknak leginkább elkötelezett szociális munkások is gátolhatják a klienseket sikeres túlélési stratégiáik alkalmazásában.

Aczél Anna ehhez a gondolathoz kapcsolódott. A munkanélküliekkel szemben kifejlődő társadalmi előítéletek tömeges megjelenéséről beszélt. Arról, hogy egész hivatalok épülnek arra az elvre, hogy bizalmatlanul szemléljék és ellenőrizzék a munkanélkülieket. Ezért azoknak a munkanélküliség nehéz terhe mellett át kell élniük azt a megalázó helyzetet is, hogy környezetük gyanúval szemléli őket. Márpedig a túlélés nem minden, az is számít, hogy a „túlélő” meg

tudja-e „őrizni az arcát”. Gyanakodó szemléletével a hivatal stigmatizálja a munkanélkülit, s megnehezíti a krízishelyzetből való kikerülést.

Ifj. Marosán György két lehetséges társadalomképet vázolt fel. Az egyikben a javak nem bővíthetők, s maga a társadalmi lét olyan „zérus összegű játszma”, ahol a cselekvések szükségképpen az egymással való rivalizálásra épülnek. Ez a társadalomkép egyéni menekülési utakat sugall a válságból, hiszen aki most nyer, örök időkre nyer. A másik társadalomkép „európaiabb” szellemű, arra épít, hogy érdemes együttműködnöd, keresd a társaidat, nyilvánítsd ki szolidaritásodat, s akkor a másiktól is azt kapod. Nem szabad a másikat kijátszani, mert legközelebb a partnered lehet, együttműködésre kényszerülhetsz vele. Az együttműködés alapja pedig a bizalom. A dilemma tehát: mit tanítsunk a vállalkozónak? A legokosabb, ha becsapod a partnered, hisz mindenki ezt teszi, avagy: vigyázz, aki ma nálad vásárolt, az lesz holnap is a vevőd, ő fog téged életben tartani. Komoly kérdés, tanítható-e ez a második fajta, bizalomra és együttműködésre épülő magatartás.

Hámori Szilvia elmesélte, tanúja volt, hogyan készített fel egy amerikai kampánymenedzser egy feminista klubot az abortusz szigorítása elleni tiltakozó mozgalomra. Meglepődve tapasztalta, hogy a menedzser a legnagyobb hangsúlyt annak a készségnek az elsajátíttatására fektette, hogyan legyünk képesek megérteni a másikat, megtalálni azt a keskeny sávot, amelyen belül közösen tudunk dolgozni, amelyen belül közösek lehetnek az érdekeink. Úgy vélte, ez a magatartás már az általános iskolában is tanítható, de még felnőtt korban sincs elkésve.

Az est záró gondolataként Ambrus János – Hegelt idézve – arról beszélt: az igazi kultúra azt jelenti, hogy a másik embert saját szabályaiból, saját logikájából és öntörvényéből próbáljuk megérteni. A hegeli filozófia hagyományához visszanyúlva azt a gondolatot fejtette ki, hogy egy sor gazdasági és személyes konfliktus hátterében végül is a kultúra-fogalom rejlik, és ahhoz, hogy érdemben cselekedni tudjunk, a másikat saját magából kell megértenünk.

CONTENTS

- Mirosław Ksiezopolski:**
Prospects of Social Policy in the Coming Years in Poland
- Georg Vobruba:**
Capitalism and Democracy.
Social Preconditions of the Change of Regime
in Eastern Europe
- Danny Pieters:**
Introduction into the Social Security Law of the Member
States of the European Community
Social Legislation in Hungary – The Draft about Housing
- József Hegedüs–Iván Tosics:**
Expert's Report on Legal Measures of Housing
- Erzsébet Madlena–János Zsolnay:**
Housing Policy and Community Work
- Szilvia Hámor:**
The Year of Those without Chances
- László Pomogyi:**
Basic Institutions of Poor Relief
- Bill Jordan:**
Good Advice
- Katalin Lévai–György Székely:**
Esély-Workshop about Survival

English Summaries

With the aim of informing our readers about the current process of social law, we have introduced a section under the title 'Hungarian Social Welfare Law'. This time *Esély* presents the Draft concerning one of the most important issues, the privatisation of flats and premises. Most prominent experts of housing give their detailed analyses about the Draft.

Erzsébet Madlena–János Zolnay:
Housing Policy and Community Work

In their challenging article the authors, who work for the Esély Family Help and Community Care Center, raise the question if it is possible to develop successful community work in Hungary in

the present situation. They analyse the housing policy of the local government in the seventh district of Budapest, which happens to be one of the poorest ones, and especially neglected in respect of housing. The number of homeless, those living literally in the streets or in railway stations, that of squatters is very high here in comparison with other Budapest districts. The local government, other social institutions and the neighbourhood as well, seems to be completely helpless when empty flats are broken open, which is often the case.

The study gives profound analyses about the challenges and possible solutions which the social sector has to face.

A T-TWINS KIADÓ

1992 szeptemberében megjelenteti

a ROSTER-SOROZAT

következő kötetét:

A hazai periodikumok adattára – 1992

c. kiadványt.

Az igazgatási, kereskedelmi tevékenységgel, reklámmal, marketinggel foglalkozó szakemberek, a szerkesztőségek, a sajtó, a sajtóval kapcsolatban álló intézmények munkatársai nem rendelkeznek olyan kiadvánnyal, amely szakmai szempontokat is figyelembe véve átfogó képet nyújtana

*a napi- és hetilapok, folyóiratok
és egyéb periodikumok adatairól.*

E lapok legegységesebb adatait máig alkalomszerűen, különböző kiadványokból, telefon- és telefax-könyvekből kénytelenek az arra rászorulóknak összegyűjteni.

*Kézikönyvünk ezt a hiányt kívánja pótolni,
amikor mintegy 2000 hazai kiadványról közöl áttekinthető és aktuális
információkat.*

*

A KÖZÖLT ADATOK:

A LAP (KIADVÁNY) NEVE / A SZERKESZTŐSÉG CÍME
TELEFON-, TELEFAX-SZÁM
FŐ-, FELELŐS SZERKESZTŐ / TÉMAKÖR
AZ ALAPÍTÓ MEGNEVEZÉSE / AZ INDULÁS ÉVE
FORMÁTUM / TERJEDELEM
MEGJELENÉSI GYAKORISÁG
PÉLDÁNYSZÁM / KIADÓ

*

**EGY KÖNYV, AMELYRE ÖNNEK NAPI MUNKÁJA
SORÁN SZÜKSÉGE VAN**

A hazai periodikumok adattára – 1992

MEGRENDELŐLAP

Megrendelem a *Roster-sorozatban* megjelenő,
A hazai periodikumok adattára – 1992
c. kiadványt (cca. 300 old.) 1500 Ft-os áron,
..... példányban.

A kötetet kérem utánvéttel az alábbi címre postázni:

Név:

.....

Postacím:

.....

Dátum:

.....

Cégszerű aláírás:

.....

Megrendelésüket címünkre szíveskedjenek eljuttatni:

T-Twins Kiadói és Tipográfiai Kft.
1088 Budapest, Gutenberg tér 3. III/4.
Telefon: 134-4540, 113-8784